

A liberális külpolitika bírálata – recenzió John J. Mearsheimer A nagy téveszme című könyvéről

Mearsheimer, J.J. (2022). *A nagy téveszme. Liberális államok és nemzetközi realitások*. Századvég, Budapest.

A liberális hegemonia és az unipoláris világrend, amelyben az USA volt a nemzetközi rendszer egyetlen nagyhatalmi pólusa, véget ért. John J. Mearsheimer, amerikai nemzetközi kapcsolatok elemző, az offenzív realizmus atyja ezt a tézist igyekszik bizonyítani a 2022-ben, a Századvég Kiadó gondozásában megjelent *A nagy téveszme. Liberális államok és nemzetközi realitások* című könyvében. Mearsheimer célja bizonyítani, hogy a liberális külpolitika, mely a hidegháború vége óta egyértelműen dominálja az USA külpolitikai irányvonalát, veszélyes a világ államai és saját, hazai liberalizmusa számára is. A könyv szembeszáll a Fukuyama által hirdetett „*történelem vége*” felfogással és a liberalizmus győzelmét megcáfolva mutatja be a realizmus és a nacionalizmus erejét.

Mearsheimer könyve első fejezeteiben érvelésének politikai filozófiai alapjait fekteti le. Többek között bemutatja a liberalizmust, illetve két másik nagy izmust: a realizmust és a nacionalizmust. Ezeket szembeállítva arra a következtésre jut, hogy a realizmus és a nacionalizmus is erősebb a liberalizmusnál. Először a realizmust és a liberalizmust veti össze, amelyek eltérő módon határozzák meg, hogyan viselkednek az államok a nemzetközi arénában és mi motiválja döntéseiket. A liberálisok úgy vélik, hogy az államok képesek felismerni közös érdekeiket és ezért együttműködnek akár annak árán is, hogy szuverenitásuk egy részét átengedik a nemzetközi intézményeknek. A realisták ezzel szemben a világot úgy szemlélik, mint egy anarchikus rendszert, melyben az államok egymástól független, önérdekérvényesítő entitások. A realisták amellet érvelnek, hogy az államok legfontosabb célja a túlélés és szuverenitásuk megőrzése. A szerző ez utóbbi realista nézet híve és úgy véli, hogy a realisták által alkotott világkép jobban leírja a valóságot és azt, hogy az államok hogyan viselkednek a nemzetközi rendszerben. Nem véletlen, hogy kritikus az Egyesült Államok liberális külpolitikájával szemben, mely a hidegháború után szerte volna saját világszemléletét exportálni a világ országaiba, ezzel is biztonságosabbá téve a nemzetközi rendszert. Mearsheimer meddő vállalkozásnak tartja a liberalizmus terjesztését, és amellet érvel, hogy az Egyesült Államok csak rendkívül nagy költségek árán tarthatja fenn liberális külpoli-

tikáját egy olyan nemzetközi arénában, melyben más hatalmak realista külpolitikát folytatnak. A szerző rámutat, hogy egy olyan globális rendszerben, melyben akár csak egy állam is realista külpolitikát folytat, a liberalizmus nem fér meg: minden más állam kénytelen lesz a realista külpolitika eszközeihez nyúlni és a realizmus szabályai szerint játszani, ha fenn akar maradni. A liberalizmussal szemben a másik nagy izmusban, a nacionalizmusban rejlő erő – véli Mearsheimer – abból fakad, hogy az egyén számára a család után a legnagyobb identitást formáló erő a nemzet. A nacionalizmus és a nemzet erejét a szerző azzal támasztja alá, hogy bemutatja, a liberális demokráciák mindig nemzetállami kontextusban működnek. Míg a nemzetállamok lehetnek nem liberális demokráciák is, ezen utóbbi működéséhez elengedhetetlen a nemzeti közösség. Mearsheimer tehát azt állítja, a liberalizmus mind a realizmussal, mind a nacionalizmussal való összevetésben alul marad.

Az elméleti bevezetés után a könyv második részében a szerző az Egyesült Államok liberális külpolitikájának kritikájára vállalkozik. A hidegború végével az Egyesült Államok felülkerekedett vetélytársán, a Szovjetunión és egy rövid ideig úgy tűnhetett, sem az USA-nak, sem az általa terjesztett liberális hegemoniának nincs ellenfele. Ez vezetett a liberális külpolitika dominanciájához, melynek fontos eszköze a demokráciaexport. Ennek célja, hogy minél több ország váljon liberális demokráciává. A demokratikus béke elmélete alapján a demokráciák nem háborúznak egymással, így minél nagyobb a demokráciák száma, annál kisebb az esély a háborúra. A demokratikus béke logikája alapján, amennyiben a Föld minden állama demokráciává válik, úgy végleg véget vethetünk a háborúknak. Mearsheimer szerint azonban ez utópia. Egyrészt amellettt érvel, hogy a demokráciák is háborúznak egymással, ezt pedig számos példával támasztja alá – többek között az 1914-18 között dúló első világháború, vagy a Pakisztán és India között 1999-ben kirobbanó Kargil-háború is demokráciák között zajlott –, másrészt úgy látja, hogy a jelenlegi anarchikus világrendben, globális főhatalom nélkül nincs esély arra, hogy létrejöjjön egy éppen ugyanolyan, liberális elveket képviselő globális társadalom. Sőt, Mearsheimer amellettt érvel, hogy a demokráciaexport épp ahhoz vezet, amit hivatott elkerülni: háborúkhöz, ez pedig önmagában ellentétes a liberális külpolitika ígéretével. Ennek a megközelítésnek a demonstrálására a szerző a Közel-Kelet példáját hozza fel, ahová az elmúlt 30 évben az Egyesült Államok rendkívül magas anyagi ráfordítással igyekezett liberalizmust, demokráciát és békét exportálni. A béke ígéretét azonban sehol sem sikerült beváltani. A Közel-Kelet napjainkban az egyik leginstabilabb régió, és Mearsheimer úgy véli, az amerikai beavatkozások nagy mértékben hozzájárultak ehhez. A szerző rámutat, hogy bár az Egyesült Államok az ártatlanok megsegítése, az igazságos béke és a demokrácia védelme érdekében igyekszik a Föld összes államát saját képére formálni, már önmagában

a „*demokrácia terjesztése*” kifejezésben antagonisztikus ellentét feszül. A demokrácia önkormányzást és autonómiát jelent, míg a külső beavatkozás paternalizmust és heteronómiát. A demokráciaexport mellett az Egyesült Államok más eszközökkel is terjeszti a liberalizmust, például az államok világkereskedelembé és nemzetközi rezsimekbe való integrálásával. Mearsheimer szerint ugyanakkor sem a gazdasági interdependencia növekedése, sem a nemzetközi intézmények védőhálója nem biztosít garanciát a békére, így arra a következtetésre jut, hogy amennyiben a világbéke a cél, arra a liberalizmus nem megfelelő eszköz. Az államok világkereskedelembé való bevonása elleni legfőbb érve, hogy az államok közötti növekvő interakciók számával a konfliktus lehetősége is növekszik, míg a nemzetközi intézményeket főhatalom híján nem tartja elég erősnek ahhoz, hogy kellő elrettentő erővel bírjanak egy háború kitörésekor.

A liberalizmus kérdéskörét illetően fontos kiemelni, hogy Mearsheimer a politikai liberalizmust mint külpolitikát irányító elvet kritizálja, míg az országon belül működő liberalizmust jótékony erőnek tartja. Ezt az is alátámasztja, hogy külön alfejezetet szentel annak, hogy hogyan és miért károsíthatja a liberális külpolitika az országhatárokon belüli liberalizmust. Az állam túlzó beavatkozása, az állampolgárok megfigyelése mind annak a nem kívánt mellékhatása, hogy az USA külpolitikai irányvonalát egyértelműen a liberalizmus dominálja. A belső liberalizmus védelmében Mearsheimer a megfontolt, realista külpolitika mellett teszi le a voksát, és az Egyesült Államokat visszafogottságra inti, hisz úgy véli, az USA csak így tudja saját értékeit és a Föld nemzetállamait megóvni a politikai liberalizmus nemkívánatos hatásaitól. A liberális külpolitika tehát nemcsak hogy nem ér el célt a nemzetközi arénában és nem képes biztosítani a vágyott világbékét, de még a belső liberalizmust is aláássa.

Összességében *A nagy téveszme* számos izgalmas gondolatot oszt meg az Olvasókkal, fő üzenete, hogy a liberális külpolitika helyett érdekesebb lenne a realista felé elmozdulni. A könyv fontos pozitívuma, hogy rendkívül sok forrásból dolgozik, így nemcsak hogy alapos, de egyszerű nyelvezete és logikus felépítése miatt bárki számára érthető módon dolgozza fel a politikai filozófia különböző izmusait és elméleteit, mint a liberalizmus, utilitarizmus, realizmus, nacionalizmus. Emellett rendkívül árnyalt képet mutat az amerikai külpolitikáról egy amerikai szerző tollából. A könyv hiányossága, hogy Mearsheimer úgy érvel a liberális külpolitika ellen, hogy közben nem kínál megoldást a realitásokra: az USA, melyre államok tucatjai tekintenek a világ csendőreként, hogy szigetelhetné el magát a globális problémáktól? Amennyiben a be nem avatkozás mellett dönt – ahogy azt a ruandai népirtás során is tette –, kénytelen szembenézni stratégiai partnereinek és szövetségeseinek bírálataival, akik továbbra is elvárják, hogy a békét, a demokráciát és a liberális alapelveket védelmezze globálisan.

Talán ezért is, és az amerikai politikai elit liberális külpolitika mellett való elkötelezettsége miatt Barack Obama, bár kampányában azt ígérte, véget vet a Bush-adminisztráció óta egyértelműen felülkerekedő liberális külpolitikának, ezt nem tette meg. Még Donald Trump esetében sem mondhatjuk – aki elkötelezett volt a liberális külpolitika visszaszorításában és tett lépéseket egy visszafogottabb külpolitika érdekében –, hogy korszakváltást hozott. Már csak azért sem, mert az őt követő Biden-adminisztráció visszatért a Bush és Obama által is képviselt politikához.

Mearsheimer könyve utolsó fejezetében visszafogottságra inti az amerikai politikai elitet. A kérdésre, hogy a közeljövőben az Egyesült Államok felhagy-e liberális külpolitikájával, a szerző nem ad választ, de bízik benne, hogy üzenete eljut a politikai döntéshozókhoz, akik az USA társadalmának védelme érdekében visszafogottabb külpolitika mellett döntenek majd. A liberális külpolitika elhagyása azonban nem kizárólag az amerikai elit önkéntes döntése; a szerző figyelmeztet, a felemelkedő Kína, vagy egy esetleges orosz feltámadás oly mértékben változtathatja meg a nemzetközi aréna struktúráját, melynek hatására Washington kénytelen lesz a realizmus eszközeihez nyúlni.

Ajánlom a könyvet mindenkinek, aki szívesen megismerné korunk egyik legkiemelkedőbb realista teoretikusának, John J. Mearsheimernek a gondolatait és mélyebben szeretne belelátni a világpolitika működésébe.

László Zsófia Jázmin¹

¹ PhD hallgató, Budapesti Corvinus Egyetem